

Henryk Bednarski

***Kilka uwag o relacji:
nauczyciel akademicki - student***

Truizmem jest twierdzenie, które jednak należy na wstępie przypomnieć, że proces przekazywania wiedzy, że realizacja w praktyce celów, treści i zasad kształcenia i wychowania we wszystkich typach i poziomach szkół nie realizuje się automatycznie, samo przez się. To nauczyciel, także nauczyciel akademicki, jest organizatorem i kierownikiem tych procesów. Dlatego wszelkie koncepcje pedagogiczne przywiązywały i przywiązują wiele uwagi osobie nauczyciela. Wiedza o nauczycielu rozwinęła się w odrębną dziedzinę wiedzy - pedeutologię. Zarówno w pedagogice światowej, a także w Polsce, pedeutologia może poszczycić się bogatym dorobkiem. Pedeutologia, która początkowo zajmowała się głównie zagadnieniem osobowości nauczyciela, rozszerzyła swe zainteresowania na problematykę kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli, badanie procesów adaptacji zawodowej młodych nauczycieli, relacji interpersonalnych występujących w układach nauczyciel - uczeń, nauczyciel - nauczyciel, nauczyciel - rodzice, czy jeszcze szerzej: nauczyciel - społeczeństwo. Niestety badania te nie obejmują problematyki funkcjonowania nauczycieli akademickich w praktyce dydaktyczno-wychowawczej szkoły wyższej. Stąd wiedza o zawodzie nauczyciela akademickiego jest stosunkowo mała i obejmuje tylko niektóre aspekty jego działalności. Dlatego w poszukiwaniu

modelu współczesnej szkoły wyższej nie można zapominać o kwalifikacjach i kompetencjach nauczycieli szkół wyższych. Jest to problematyka ważna, bardzo aktualna i niezwykle potrzebna dla doskonalenia efektywności pracy nauczycieli akademickich a przez to funkcjonowania szkół wyższych.

Specyfika zawodu nauczyciela akademickiego

Jeżeli przez zawód rozumieć będziemy zbiór umiejętności i związany z nimi zasób wiedzy (wykształcenie) oraz kompetencji zawodowych, wykonywany stale, będący podstawowym źródłem dochodu i utrzymania jednostki - to nauczyciel akademicki jest niewątpliwie zawodem. Różni się on jednak zasadniczo od innych zawodów, w tym także od zawodu nauczyciela nieakademickiego.

Bardzo specyficzny jest proces doboru kandydatów do zawodu nauczyciela akademickiego. Nie dokonuje się on, tak jak w przypadku innych zawodów, w tym zawodu nauczycielskiego, drogą świadomego wyboru po skończeniu gimnazjum lub szkoły średniej. Drogą do uzyskania kwalifikacji zawodowych w odniesieniu do większości zawodów jest ukończenie szkoły średniej lub pomaturalnej szkoły zawodowej, a także w coraz większym stopniu szkoły wyższej. Dobór do zawodu nauczyciela akademickiego odbywa się zazwyczaj w końcowym etapie studiów wyższych lub po ich ukończeniu, nie tyle drogą własnego wyboru, ile raczej drogą propozycji pozostania na uczelni, złożonej przez kierownika zakładu, katedry, laboratorium lub innego, zazwyczaj samodzielnego pracownika naukowego. Tak więc droga do tego zawodu prowadzi nie przez wczesny, świadomy wybór i ukończenie odpowiedniej szkoły, lecz wynika z uzyskania przez kandydata wyróżniających się ocen z przedmiotów kończących studia oraz dobrze ocenianego seminarium dyplomowego i oceny pracy magisterskiej lub doktorskiej.

Kandydat przyjmujący propozycję pracy w zawodzie nauczyciela akademickiego nie kończy w związku z tym żadnych specjalistycznych studiów.

Jego kwalifikacje zawodowe ograniczają się jedynie do odpowiedniego wykształcenia kierunkowego na poziomie magisterskim lub doktorskim. Podjęcie przez kandydata do zawodu nauczyciela akademickiego praktycznej działalności edukacyjnej w roli asystenta lub adiunkta nie zawsze związane jest z koniecznością choćby dość krótkiego i fragmentarycznego przeszkolenia z zakresu podstaw wiedzy pedagogicznej i psychologicznej. Zadanie to, kiedyś dość rygorystycznie przestrzegane, jest dziś bardzo różnie traktowane i często mało doceniane w wielu szkołach wyższych. Dlatego poziom jego kwalifikacji i kompetencji zawodowych, w szczególności pedagogicznych, psychologicznych i merytorycznych, na starcie w pracy zawodowej jest dość niski. Do tego należy dodać, że dalszy rozwój zawodowy młodego nauczyciela akademickiego opiera się głównie na doskonaleniu jego warsztatu naukowego, na zdobywaniu kolejnych stopni i tytułów naukowych. W procesie tym na ogół nie zwraca się uwagi na doskonalenie kompetencji pedagogicznych. Rozwój naukowy i pedagogiczny młodego nauczyciela akademickiego opiera się w istocie na pracy ze swym promotorem, na ogół kierującym zespołem naukowo-badawczym i dydaktycznym w szkole wyższej. To od jego postawy wobec zadań stojących przed szkołami wyższymi, od jego zaangażowania w procesie edukacji nowych kadr nauczycieli akademickich zależy najwięcej.

Należy przy tym mieć na uwadze, że rola nauczyciela w szkole wyższej różni się zasadniczo od pracy innych nauczycieli. Jest to nauczanie związane z samodzielnym studiowaniem wiedzy, jest to także nauczanie w kontekście badawczym. Liczą się w tym procesie nie tylko tradycyjne przymioty charakteryzujące dobrego nauczyciela, takie jak zdolności pedagogiczne, rzetelność i dokładność w przekazywaniu treści nauczania, wykorzystywanie różnych pomocy dydaktycznych, itp., ale w szkole wyższej duże znaczenie ma także współuczestnictwo studentów w przyswajaniu i two-

rzeniu nowej wiedzy, aktywny udział w prowadzonych badaniach naukowych, doskonaleniu warsztatu badawczego i poszukiwaniu prawdy naukowej.

Tak więc przejście z kształcenia na poziomie podstawowym, gimnazjalnym czy średnim na poziom wyższy to nie tylko kwestia skali, to przejście od poznawania podstaw przyjętego powszechnie kanonu danej dyscypliny naukowej do studiowania przez aktywny, twórczy kontakt ze studentami, przez umożliwienie studentowi szerokiego dostępu do wiedzy. Wydaje się, że niedostateczne przygotowanie młodego nauczyciela akademickiego do pracy ze studentami może prowadzić do ucieczki w wąski praktycyzm, do przyjęcia przez nauczyciela akademickiego roli zaledwie „pasa transmisyjnego” w przekazywaniu wiedzy.

Specyfika zawodu nauczyciela akademickiego polega także na jego wewnętrznym zróżnicowaniu, na jego złożonej strukturze wewnętrznej. Struktura ta oparta jest na hierarchicznym układzie stopni i tytułów naukowych, na konieczności zdobywania kolejnych stopni i tytułów naukowych, uprawniających do coraz szerszego udziału w pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej. Niestety w ostatnich latach upowszechnia się w szkołach wyższych niedobra maniera odchodzenia od bezpośredniej pracy dydaktycznej samodzielnej kadry naukowej. Głównie profesorów. Zadania prowadzenia zajęć dydaktycznych, w tym wykładów, powierza się bardzo często młodym pracownikom naukowym, nie zawsze dobrze do tych zadań przygotowanym. Nie każdy samodzielny pracownik naukowy czuje się także w obowiązku wychowania swych następców i pracy nad rozwojem naukowym i dydaktycznym młodych nauczycieli akademickich. Nie trzeba nikogo przekonywać, że sytuacja taka wpływa negatywnie na poziom i efektywność działalności dydaktycznej szkół wyższych zarówno dziś, jak i w przyszłości. Zanika także szeroko stosowana przed laty tradycja towarzyszenia w pracy swego rodzaju „terminowania u mistrzów” młodych pracowników naukowych u swych profesorów. Sądzę, że dobrze byłoby do tej tradycji wrócić jako formy uczenia się młodych przez przy-

kład i naśladownictwo swych mistrzów w odniesieniu do pracy naukowo-badawczej jak i dydaktycznej.

O etosie zawodu nauczyciela akademickiego

Słowo etos (ethos), które pojawiło się w polskiej literaturze naukowej, głównie filozoficznej i socjologicznej stosunkowo niedawno (30-40 lat temu), pojawiające się także coraz częściej w publicystyce, jest słowem, które można odnieść także do nauczycieli akademickich. Słowo to ma swój ścisły związek z moralnością, wzorcami postępowania, z pewnymi powinnościami, czyli szerzej mówiąc, ze sferą moralności i aksjologii.

Słowo etos użył Klemens Szaniawski w swym artykule „O ethosie prawdy”, podkreślając, że prawda cechuje się autonomicznością, ma charakter nieinstrumentalny, nie można nią w sposób dowolny manipulować. Z kolei Maria Ossowska definiując etos jako „styl życia jakiejś społeczności, ogólną orientację jakiejś kultury, przyjęta przez nią hierarchię jakiejś wartości, formułowaną *explicite* bądź dającą się wyczytać z ludzkich zachowań”. Anna Karwińska podkreśla natomiast, że na gruncie rozważań socjologicznych etos można rozumieć „jako zespół pewnych wartości i norm związanych z pełnioną rolą społeczną”. W tym kontekście nauczyciel akademicki to określony zawód, który wymaga nie tylko określonych kwalifikacji (wykształcenia), ale związany jest także z pewnymi społecznymi oczekiwaniami i przestrzeganiem określonych norm. Wśród norm, oczekiwań, wartości, związanych ze spełnieniem roli nauczyciela akademickiego wymienić należy takie wartości, jak:

- Permanentna praca nad doskonaleniem naukowym i pedagogicznym swego własnego rozwoju;
- Kierowanie się w pracy rzetelnością w wykonywaniu obowiązków naukowych i dydaktycznych;
- Przechowywanie i przekazywanie młodym pokoleniom dziedzictwa kulturowego, wrażliwość i otwarcie na drugiego człowieka;
- Obiektywne i sprawiedliwe ocenianie pracy studentów;

- Stymulowanie postaw i dążeń sprzyjających postępowi naukowemu i społecznemu;
- Służenie prawdzie, sprawiedliwości, wolności, partnerstwu.

Reasumując można stwierdzić, że etos nauczyciela akademickiego związany jest z posiadaniem wysokich walorów intelektualnych, duchowych i moralnych. Musi on mieć osobowość wyjątkową, dysponować umiejętnością otwierania przed studium nowych perspektyw rozwoju, mieć zdolność ukazywania wartości i uczulania studenta na nie. Pracując nad własnym rozwojem nauczyciel akademicki powinien umieć stwarzać warunki dla rozwoju osobowości studentów, z którymi pracuje. Tak zarysowane cechy osobowości nauczyciela akademickiego wymagają szczególnej dbałości o dobór kandydatów do tego zawodu i dużej odpowiedzialności za ich rozwój naukowy i pedagogiczny. Bycie nauczycielem akademickim i etos tego zawodu wymaga więc osobowości ponad przeciętnych, wybitnych, posiadających wiedzę i zespół cnót, mogących stanowić wzór dla innych, dla swych słuchaczy w szczególności.

Istota relacji nauczyciel akademicki – student

Proces wprowadzania studentów w szeroko rozumiany świat kultury, to podstawowy mechanizm kulturotwórczego wpływu nauczyciela akademickiego. Stąd też działalność dydaktyczno-wychowawcza nauczyciela akademickiego szkoły wyższej, kształtowanie osobowości studentów i absolwentów jest wielokierunkowe i wielopłaszczyznowe. Nauczyciel akademicki i szkoła wyższa wprowadzając studentów w świat kultury, wpływają także na ich środowisko społeczno-rodzinne, sąsiedzkie, lokalne, regionalne głównie przez:

- 1) *proces dydaktyczny*, który pozwala studentom odkrywać swe dziedzictwo kulturowe. Dzięki treściom zawartym w różnych przedmiotach wykładanych w szkole wyższej, teraźniejszość staje się bardziej zrozumiała i bliska młodzieży studium.

„Dzięki szkole - stwierdza J. Chałasiński - terażniejszość znajduje swe źródła i korzenie w przeszłości” [Chałasiński, 1964: 152]. Dodajmy, że realizowany w ten sposób proces dydaktyczny może pełniej kształtować dążenia, zainteresowania, aspiracje i osobowość studentów;

- 2) zapewnienie studentom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, niezbędnych do podejmowania nowych ról społecznych, do wykonywania pracy zawodowej, zajmowania określonych stanowisk w zawodzie i w życiu społecznym. Należy przy tym pamiętać, że miejsce jednostki w społeczeństwie wyznaczane jest głównie przez pozycję w zawodzie. Szkoła wyższa, zapewniając wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, staje się jednym z ważniejszych ogniw mechanizmu pionowej ruchliwości społecznej, umożliwia zdobycie pracy i uzyskanie awansu zawodowego i społecznego. „Poziom wykształcenia - stwierdza I. Reszke - stał się bowiem ważnym kryterium selekcji, m.in. dlatego że kwalifikacje uzyskane drogą wykształcenia są warunkiem niezbędnym obejmowania wielu stanowisk i pełnienia wielu ról społecznych, z którymi wiąże się wyżej cenione pozycje społeczne” [Reszke, 1970: 101];
- 3) wychowawcze oddziaływanie wzorców osobowych, rekrutujących się zarówno spośród postaci historycznych, jak również spośród osób żyjących i działających w najbliższym, jak i dalszym otoczeniu studenta, w tym przede wszystkim nauczycieli akademickich. Dodajmy, że świat kultury jest przede wszystkim, choć nie tylko, światem osób. Młodzież studencka przyswaja sobie treści kultury m.in. przez znane im osoby, które reprezentują wartości kulturowe, dla nich pracują i im poświęcają życie. Do tych osób należą przede wszystkim ich nauczyciele akademicy;
- 4) wprowadzanie do środowiska społecznego szkoły wyższej nowych wzorców i wartości kulturowych, modyfikując je i przekształcając w pozytywne środowisko wychowawcze. Przez mody-

fikujący wpływ nauczycieli akademickich, przez rozliczne kontakty osobowe, rzeczowe i instytucjonalne ze środowiskiem lokalnym szkoła wyższa tworzy tzw. wtóre środowisko społeczne jednostki. Środowisko to staje się dzięki temu przedłużeniem wychowawczego oddziaływania szkoły wyższej na studentów. Dotyczy to przede wszystkim studentów studiów dziennych. Odpowiednio kształtowane wychowawczo środowisko społeczne wspomaga szkołę wyższą w kształtowaniu dążeń i aspiracji studentów, w rozwijaniu ich osobowości. W ten sposób szkoła wyższa może modyfikować oddziaływanie środowiska lokalnego na studentów, skuteczniej przewyżczać wpływy negatywne i organizować środowisko społeczne do oddziaływań pozytywnych. Organizowanie środowiska wychowawczego szkoły wyższej ma szczególne znaczenie w okresie intensywnych przemian społeczno-ustrojowych, które przeżywa nasz kraj.

Uwagi końcowe

Najważniejszym zadaniem każdego nauczyciela akademickiego, jest przygotowanie do życia i pracy młodych ludzi, przygotowanie ich do roli obywatela wolnego państwa. Dlatego nauczyciel akademicki powinien nie tylko przekazywać wiedzę, ale także wdrażać studentów do trudnego i złożonego procesu poznawania świata oraz poznawania siebie i mądrego kierowania swoim życiem. „Nauczyciel - stwierdza C. Banach - wybitny polski pedeutolog - to człowiek patrzący w przyszłość i do niej przygotowujący siebie i innych". Stwierdzenie to dotyczy nauczycieli akademickich w szczególności. Żeby nauczyciel akademicki sprostął temu zadaniu musi być przede wszystkim wybitnym specjalistą ze swej dziedziny wiedzy. Wiedza kierunkowa powinna być wzbogacona o niezbędne kwalifikacje i kompetencje pedagogiczne, psychologiczne i metodyczne. Posiadając taką wiedzę, wzbogaconą o wielość i komplementarność różnych kompetencji - poznawczych, językowych, komunikacyjnych, interpersonalnych, kulturo-

wych i życiowego doradztwa może z powodzeniem realizować zadania stojące przed szkolnictwem wyższym w reformującym się społeczeństwie, zadania wynikające z globalizacji światowych procesów ekonomicznych, społecznych i kulturowych.

W poszukiwaniu modelu współczesnej szkoły wyższej, w procesie doskonalenia usług edukacyjnych na poziomie wyższym, nie może więc zabraknąć troski o dobór odpowiednich kandydatów do zawodu nauczyciela akademickiego. Nie może zabraknąć troski o jego wysoki poziom kwalifikacji i kompetencji zawodowych związanych zarówno z poziomem wiedzy w wybranej dyscyplinie naukowej, jak i doskonaleniem warsztatu pracy ze studentem, opartym na najnowszych osiągnięciach - zaniedbywanej niestety ostatnio - dydaktyki szkoły wyższej.

- [1] Chałasiński, J. 1964. *Szkoła – społeczeństwo – kultura*, w: *Pedagogika na usługach szkoły*, Warszawa.
- [2] Reszke, J. 1970. *Rola systemu szkolnego w procesach pionowej ruchliwości społecznej*, w: *Z badań nad organizacją szkolnictwa*. „Materiały i Studia Nr 3”. Wrocław-Warszawa-Kraków.